

LIBURVAK

KARMELO ETXENAGUSIA. *Euskal Idazleen Lorategia* (itz lauz).
HEGOSA. Donostia, 1969.

Horrelako liburuak ez dira urtero argitaratzen, zoritxarrez. Hitz-lauzko antologia honek, mugazemendikoen atal hautatuak jasotzen ditu. Nunbait, egileak, Lafitteren *Eskualdunen Loretegia* errespetatu nahirik egingo zuen. Baina, hala ere, nahiagoko genuen antologia orokorra, zeren euskerak bere seme ditu mugazandiko euskalkiak ere; gainera, lehengo literaturaz hemengoak baino aberatsagoak diranez.

Herri literaturaren ataletatik eta XVI-gn. dotrinetatik hasten da, eta Axular-dik S. Mitxelena-ra arte 48 egileren zati hautatuak.

Lehenago Etxenagusia berak multikopiaz atera zituen Bizkai-Gipuzkoetako antologiak ditu oinharri (Ikusi: EGAN 1966, 146/147; eta 1967, 110/112 horrialdeetan, N. Alzolaren aipamenak). Haietarik bizi direnak kenduta eta nafarrak gehituaz.

Euskera ikasi nahi duten guztientzat behar-beharrezko irakurgai. Eta literatura zaharraren ezagutzera nornahiri laguntzekoa.

Ortografiaz, jakina, gaurkotuak ditu idazki hautatuok, bat edo bestetan iturri jatorretik hartu ez ditualako, puntu batzuek ez daude gaurko aburuak argi jartzeko eran. Esate baterako, Mendiburu eta Ubillos-enak iduritzen zaizkigu ez daudela lehen argitalpenetatik jasoak, hoiek «H»-kin idazten zutelako, eta lan honetan ezin diogu antz eman non eta nola erabiltzen zuten letra hori. Hortik aparte,

fonetismoak ere baztertuak ditu, baina hau ondo iduritzen zaigu baztertzea, batasuneruntz begira.

Liburu bikaina benetan. Gainera, ez-jakin askoren ahoetako euskerazko literaturarik eza gezurtatzaera dator.

Bertoak eta teatru lanak alde batera uzten ditu, itz-lauzko bilduma danez.

Hiztegitxoak ditu idazle bakoitzaren ondorean, hitz gutxi erabiliak argitzeko eta amaieran hiztegi jeneral nagusiago bat.

Idazle bakoitzari sarreratxo bat, bera ta bere lanaren argia emanetz. Aurkibide nagusia eta autore bakoitzarena ditu errez bilatzeko eratuak.

Lan ederra benetan K. Etxenagusiak burutu duena.

J. S. M.

JOSE LUIS ALVAREZ, «Txillardegi». *Elsa Scheelen* (1968 gn. urteko Domingo Agirre Sariaz Euskaltzaindiak hornitutako nobela). Kriselu - 6. Bilbao, 1969.

Errealismu sozial bati aburuzko nobela dugu. Munduan, nobela krisisean dagoen denboran datorkigunez, ezin gera ibili gehiegi eskatzen. Baina, hori bai, «Txillardegi»-k bere egitekoa aski ongi bete duela esan behar dugu. Lehendik ere egileak erakutsia zuen nobelagile nortasuna, eta egia esan, gutxiagorik ez genuen espero. *Leturia'ren egunkari ezkutua* eta *Peru Leartza'ko*-rekin batean, «Txillardegui», euskerazko nobelagile talde urriaren artean goren mailakoa dugu. Eta gaur erderazkoen aurrean zorrik gabekoa, noski.

Elsa, ia konturatzeke bere alderdia burgesaren-burges ezagutu ezinik arkitzen zan, sindikalista zahar baten alaba zelarik. Gazteen kritikeri eutsi ezinez, eta aberats batekin ezkondu ondorean, elkar eraman ezinez, bizi-alargun, kalbario batean bizi zan. Gizonegandik aragikeria besterik etzuen ikusten, eta fede gabea zelarik, bere sendimentuz moralaren estetika gordetzen zekien bestelako anitzek baino hobeto.

Inguruan dituen personajetarik Meunier apaiz-langile fede-galdua du interesanteenetako bat. Eta beren arteko gertakizunak urduri era-

maten du irakurlea nobelaren orrien barna. Baina bada bertan besterik ere. Beljikako gizarte giroa adierazten du, bizitzaren formatatik politika prolemetara arte. Behar bada ideoloji prolemaz gehiegi kargaturik, eta baita hizkuntzaren aberastu beharrez nobelaren haria bera ere, unetan zerbait nekegarri egiten delarik. Bertako zenbait gai euskeraz inoiz landu gabeak izanagatik, herrikoiago egin zeza-kean bere prosa. Bestalde, esan beharra dago, bide jatorra markatzen duela euskal idazleentzat (irakurlearentzat oraingoz nekez xamarra bada ere) bai euskeraren batasunaren alderako eta bai zenbait eratako soluzioz, euskerak zenbaiterako argitzen dituen korapilloetan.

Nobela bezala jakingarria da eta euskeraz geroago ta barneratua- go datozen idazleentzat non sakonduzko toki berezia. Ez zuen alpe- rrik eraman 1968-ko Txomin Agirre nobela saria.

J. S. M.

ANTONIO ZAVALA, S. I. *Lexo bertsolaria*. Auspoa Liburutegia. Tolosa, 1968.

Juan Jose Sarasola Azkue, «Lexo» izenez ezagutzen zan bertsola- ria, Lezon jaioa zen 1867-an eta bertan hila 1952-an. Zavalak bildu dizkigu bere bizitza berriak eta bertso guziak.

Gure bertsolari hau egiazko kronista agertzen da. Zavala-ren bil- dumaa hoiak ematen badizkigute bertsolaritza mailan herri literaturak izan duen mugimendu biziaren neurria, «Lexo» dugu, seguru aski, kronikalari gisan agertzen zaigunik hoberenetakoa. Liburua irakur- tzeaz gogoratzen gera oraindik zenbat eta zenbat holako izango du- gun ilunpean, asko galduak eta beste asko galtzeko harrisguan. Jarrai dezala biltzaileak bide hau urte askoan, galzoriko askoren salbame- nerako.

Leizaolaren *La «Crónica» en la poesía popular vasca* lan ederrean anitz bertso gutxi ezagutuak eta maiz ez ezagunak ematen ditularik, baina Zavala argitaratzen ari dan hoietan oraindik badira Leizaola- ren bezalako saiakera liburuan tokia merezi dutenak, kondairaren argigarri.

1894-an jarritakoak eta batez ere 1903-an, garaiko kezka ager-
tzen ditu, baina garaiko kezka sozialak ez-ezik, baita ere langile
jendearen alde jarri, «Lexo» beretariko bat zanez. 1904-an igandea
jai egitearen alde ari da. Baina ikusten da gazte kementsua zelarik
eginak direla bertso hoiek. Eta, gizona helduala, bere ausartasuna
epelduaz joan zen, eta inguruko gertariz mintza beharrean hurrutiko
prolemak ditu berri, Europako gerratea eta hango politika prolemak,
eta hoietan ere beheraka, batez ere zahartzarora, erlijio bertsoetan
gordetzen du bere burua. Europa-ko gerratez hainbeste jardun zena,
1936-tik 1943-ra ixilik bizi da eta azken urteetan gaiez eta kemenez
eroria joan zen.

Joanak joan eta esanak esan, gaztaroko bertsoa haiek zutik geldi-
tugo dira Euskal Herriaren sozial-kondairarako. «Lexo»-ri, langile
bezala, gaitzak eta nekeak min ematen diote, min horren nundikakoa
zihur ezagutzen ez bazuen ere. Maiz gertatzen den bezala, zapatak
min eman eta nun edo zergatik jakin ez, batez ere estrukturaren par-
tetik bada. Orduan horma behar da forma egokia emateko eta ho-
rrela erabagi ditzake. Gizonon artean hormak estuak badira ez dute
erremediorik behar haina zabaldu arte edo betiko bota arte. Baina
«Lexo» gizajoak ez ekien holakorik. Gizajoa? Behar bada gu giza-
joak, hormen estrukturaren berri zerbait dakigunok. Ez ote gera
bizi hura baino larriago? Gela txiroan jaiotzeak zenbat kalte dituan
berakin, guk zerbait badakigu.

Maiz, bero bertsoak tristeak eta pesimistak badira ere, bertso-
lariak berakin izaten duan umorezko ezten zorrotza etzaio falta, ezta
aipatu ditugun langile arazoko bertso hoietan ere. Botoetara behartu
zituztenean bezala, 1894-an,

*Botorik ez degunak
lanteritik fuera,
abill-ustian tonto
gertatu gera;
asko dakiten oiek
gutxi gora-bera
gu despatxatutzeko
artu dute era;
daukaten kolera,
denentzat galera,
oien ezaguera
dakigula gera;
ez dago segurantzik
onez aurrera.*

J. S. M.

FERNANDO ARTOLA SAGARZAZU «Bordari». *Goraintzi* (Gizalargunaren eskeintza). Ondarrabia, 1968.

Berekiko barne-oharleak ditugu olerkiok. Poesia intimista hoieta-koa. Ezin zitekean besterik izan olerkari alargun batek bere egoeratik emazte hilari eskeiniak.

Bertan, emazte hilarentzako maitasun sakonez, neurri gabeko eskeintzak dijoaz, katoliko fede sendotik irtenak. Aurrerantzean geroago nekezago arkituko dan fede zintzo baten oinharri erak ditu. Bere moralaren neurritik ikusita Onassis-Jacqueline ezkontza izugarritzkoa da izan ere eta «Hil da gerore»-n gogorazten digun bezala.

«Ez dakit olerkari naizenik» dio sarrean, baina olerkariak, era askotakoak eta mota askotakoak, landuagoak edo landu gabeak izanik ere, bere barne kezka ta sentipenak agertu behar dituanez, hau ondo betetzen du Bordarik berean.

Bertsok, ilunak izaki. Hala behar zuten ohartarazi bere bihotzeko maite hilarentzat diranez.

Bordarik beste poesi lan asko ditu aspaldi argitaratuak behar zutenak. Poesiari aguro joaten zaio bere adina denbora joanetakoa ezta horren ongi ikusten. Beraz, azkartu bedi lanok argitaratzen, gaur hobe bihar baino.

Eta poesia liburuak era honetan argitaratu behar dira. Txukun, lasai, garbi, zeren kontu hoietan zer ikusi handia du presentazioak ere. Begietatik gogoz sartzeko presentazioak behar dituzte olerki liburuak.

Liburu hau Valverde-ren inprimeriak moldatua da.

J. S. M.

F. MARCOS DA PORTELA. *Nekazariaren dotrina*. Kriselu-5. Bilbao, 1969.

Atarikoan dion bezala, liburu hau, F. Markos da Portela basoko teologian doktoreak gailegoz konpondua, eta Gabriel Arestik euskeratua.

Hurrutitik aditzea bagenuen *O catecismo do labrego*, orain euskeraz dugu. Lehen argitalpenak, gailegoz, Orensen ikusi zuen argia 1889-an; eta, X. Alonso Monterok dionez, hamar argitalpen ikusi omen ditu. Gailegoz beste liburuekin ikusi ezтана. Beraz, Rosalía de Castro, Curros Enríquez eta Castelao idazle handiekin ere gertatu eztena. 1967-an Vigon egin zuten argitalpena 13.000 alekoa omen zen. Gaztelerazko lehen argitalpenak euskerazkoarekin batean ikusi du argia «Kriselu» sorta berean, 1969-an.

Hau ikusirik, ez dago dudarik lan ederra hartu zuela Arestik hau itzultzean.

Gabrielek berak jarri dio hitzaurrea euskerazkoari. Bere zenbait kexa agertzen ditu euskal argitaldierari buruz eta baita ere, euskera batuaren kontuan, Euskaltzaindiari buruz. Bai batean eta bai bestean, izango ditu noski bere errazoiak, baina ez bera batasuneruntz ez etortzean. Besteak betetzen ez dutela berak beste bide bat hartzeari ez deritxot aukeraterik egokiena. Bestela, batasuna zelan behar duanaren exenploa nork eman behar du? *Euskal Harria* argitara ondorean eman zuen hitza berriz ez zuela era hartara idatziko eta batasuneko ortografiara amor emango zuela, baina beste askok Arantzazun aginduak betetzen ez dituztelako, bera, hor dijoa Ubedako muinoetatik zehar. Hori bedori ez ote beste askok Arantzazuko hitzak jan zituzten bezela portatzea? Hontan beintzat ez nator bat gure Aresti-rekin.

Gainera, horrek zertan lagundu dio itzulpenari? Irakurleok ohiturarik ez dugun ortografiaz idaztean, lana irakur-gaitz bihurtu du, eta horri gaineratzen badiogu euskaldun berriak berez hain gutxi ezagutzen dituen eta erabiltzen dituen herri hizkuntzaren moldeak eta esaerak falta izateak, oraindik nekegarriago egiten duelarik. Beraz, euskerazko hau ezta ez irakur goxoa. Besterik da erderazko itzulpena, Gabrielelek berak Carlos Martinesen laguntzarekin egina. Salketeri ere gutxi lagunduko dio euskera era horrek. Hemen, badi-rudi, Gabriel bere begietara lurra botatzen ari dela.

Dana dala, badira euskeraz itzulpen txarragoak, askoz txarragoak, eta horrek konsolatzen gaitu, esateko *O catecismo do labrego* ere lortu dugula euskeratzea.

J. SAN MARTIN.

GURE LIBURU ZAARREN SAILLEAN. *Bozas-Urrutia'ri bi oartxo.*

Gure literatura zaarraren sailletan eiztari bizkorrik ba degu zorionez. Eta ez da arritzekoa noizik bein eiza ederrik jasota agertzen bazaizkigu. Iñoiz, ordea, gertatzen zaie lendik ilda zegoen eizaren bat lepoan arturik etortzea ere.

Olako zerbait gertatu zaio oraingoan Bozas-Urrutia eiztari trebeari. Iñork iñoiz aipatu gabeko liburutzat eman digu azkenengo BAP-en *Cembait Santuren bicitzac* izeneko liburua. Zorionekotzat daukat jaun au eiza ain ederra eskuratu duelako, ainbeste balioko pitxia arkitu duelako. Baña liburu ori ez zan iñork ezagutu gabekoa.

Vinson'ek ba dakazki orren bi argitaraldi. Ala ere, ez zuen bere titulu osorik eman: *Cembait santuren bicitzac, bear dan licentciarequin. San Sebastian, 1843.* Olaxe dakar lenbiziko aldi. Eta bigarrenean, alegia, 1853'gn urteko argitaraldikoan, laburrago ematen dio izena. Ez da, beraz, liburu ori gure bibliografoek aipatu gabea.

Baña ba degu emen illun-unetxo bat. Bozas-Urrutiak 1833'garreneko argitaraldia aipatzen digu. Inprentako utsik ezpada emen, orrek esan nai du beste bein ere argitaratu zela santuen bizitza-liburu ori. Au egia balitz, liburutxo ori ere zorionekotzat jo beargenduke, amar urtez amar urte iru aldiz argitaratua izatea merezi izan zuen ezker. Baña ez ote emen inprentako utsen bat? Bozas-Urrutiak aipatzen duen 1833'gnekko argitaraldia ta Vinson'ek lenengo dakarrena ez ote dira bat bera? Ez zegoen, 1833'n, euskerazko liburuentzat Euskalerrian giro ederrik.

Beste argitasuntxo bat Bozas-Urrutia'rentzat, *Eusquerazco Manuala* deritzaion liburuari buruz. Liburu orrek, izan ere, ala dio: bizkaiko euskeratik gipuzkoakora itzulia dala. Eta egia da, izan ere. Bost urte lenago agertua da bizkaierazkoa, alegia, 1845'gnen, baña erderazko titulu onekin: *Manual Vascongado que contiene el modo de administrar los Santos Sacramentos* Bilbao, Larumbe, 1845. Gutxienez beste bein ere agertu zan inprenta herean, 1863'gn urtean. Gipuzkoerazkoa ere ez da bakarra. Bozas-Urrutiak ezagutarazi digun 1897'gnekko argitaraldiaz gaiñera, eta au baiño lenago, beste bat gutxienez agertu zan, 1868'gn urtean, *Francisco Machai-en moldizteguian.*

L. AKESOLO.

